

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ

Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla

E-mail: jasmin.jajcevic989@gmail.com; cimoshis@gmail.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497.6)"1942/1949" (093)

32:323.2:327.7:329:305-055.2(497.6)"1948/1949"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.5.102>

**„UZ TITA I PARTIJU”
DJELATNOST ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA ŽENA
BOSNE I HERCEGOVINE I NJIHOVE REAKCIJE
NA PROPAGANDU INFORMBIROA
TOKOM 1948. I 1949. GODINE**

Apstrakt: *Tokom Drugog svjetskog rata dolazi do formiranja Antifašističkog fronta žena (AFŽ), 1942. godine u Bosanskom Petrovcu. Ishod formiranja je pokušaj dugotrajnih mobiliziranja i organiziranja žena u okviru Komunističke partije Jugoslavije. Antifašistički front žena je organizacijski stajao na putu antifašizma i požrtvovanosti u ostvarivanju vojnih, političkih i drugih ciljeva revolucije. Na Prvom Kongresu AFŽ-a Jugoslavije koji je održan 1945. godine u Beogradu, Josip Broz Tito je naveo zadatke žena, koji su za novu državu bili presudni. To su bili čuvanje bratstva i jedinstva, nastavak borbe protiv neprijatelja nove države, pripreme za izbore za konstituantu, rad na obnovi zemlje, prosvjeđivanje žena, humanitarni rad sa stradalim vojnicima u ratu, roditeljima poginulih, djecom koja su ostala bez roditelja i odgoj djece u duhu Narodnooslobodilačke borbe.*

Također, nakon Drugog svjetskog rata dolazi do osnivanja odbora Međunarodna demokratska federacija žena, koja je osnovana na inicijativu žena iz Saveza francuskih žena, a koja se bavila isključivo ženskim pitanjima i pitanjima koja zanimaju žene. Značajnu ulogu u osnivanju i djelovanju Međunarodne demokratske federacije žena imale su i žene Jugoslavije, koje su učestvovala na kongresima u Parizu i Budimpešti. Izbijanjem otvorenog sukoba između zemalja Informbiroa i Jugoslavije 1948. godine, te djelovanjem informbirovske propagande odrazio se i na Biro saveza francuskih žena koji je ženama Jugoslavije/Bosne i Hercegovine onemogućio prisustvovanje plenarnom zasjedanju Međunarodne demokratske federacije žena u Moskvi, 1949. godine. Ovakav stav je doveo do toga da su ženske organizacije u gradovima, selima, seljačkim radnim zadrugama, radnim kolektivima i ustanovama širom Bosne i Hercegovine održale sastanke, mitinge i konferencije, gdje su otvoreno putem pisama kritikovale i protestovale protiv odluke i opozivanju poziva za prisustvo

žena Jugoslavije/Bosne i Hercegovine na sastanku Međunarodne demokratske federacije žena u Moskvi. Žene Jugoslavije/Bosne i Hercegovine imale su i svoj stav po objavljivanju Rezolucije Informbiro o stanju u KPJ 1948. godine, gdje su odbile rezoluciju i uputile i iskazale su svoju privrženost KPJ i Titu.

S tim u vezi u radu se na osnovu izvora prvog reda, te relevantne literature, nastoji prikazati djelatnost Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine u godinama poslije završetka Drugog svjetskog rata, kako na unutrašnjem, tako i međunarodnom nivou (priprema Međunarodne izložbe žena, prikupljanje potpisa sa podršku prijedloga Sovjetskog Saveza o smanjenju naoružanja i dr), kao i stavovima oko Rezolucije Informbiroa 1948. godine i reakcijama ženskih organizacija u Bosni i Hercegovini na propagandu Informbiroa tokom 1949. godine, zbog nemogućnosti prisustva žena na plenarnom zasijedanju Međunarodne demokratske federacije žena u Moskvi.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Jugoslavija, Antifašistički front žena (AFŽ), Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), Informbiro, Međunarodna demokratska federacija žena, ženske organizacije, propaganda, pisma.

“WITH TITO AND THE PARTY” ACTIVITY OF THE WOMEN'S ANTI-FASCIST FRONT BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THEIR REACTIONS ON THE INFORMBIRO PROPAGANDA DURING 1948 AND 1949

Abstract: During the Second World War, the Anti-Fascist Women's Front (AFŽ) was formed in 1942 in Bosanski Petrovac. The outcome of the formation is an attempt at long-term mobilization and organization of women within the Communist Party of Yugoslavia. The women's anti-fascist front was organizationally on the path of anti-fascism and sacrifice in achieving the military, political and other goals of the revolution. At the First Congress of the AFŽ of Yugoslavia, which was held in 1945 in Belgrade, Josip Broz Tito stated the tasks of women, which were crucial for the new state. These were the preservation of brotherhood and unity, the continuation of the fight against the enemies of the new state, preparations for the constitution elections, work on rebuilding the country, enlightening women, humanitarian work with soldiers killed in the war, parents of children killed orphaned and raising children in in the spirit of the People's Liberation Struggle.

Also, after the Second World War, the International Democratic Federation of Women was established, which was founded on the initiative of women from the Federation of French Women, and which dealt exclusively with women's issues and issues of interest to women. The women of Yugoslavia, who participated in the congresses in Paris and Budapest, also played a significant role in the establishment and operation of the International Democratic Federation of Women. With the outbreak of open conflict between the countries

of Informbiro and Yugoslavia in 1948, and the action of Informbiro's propaganda, it also affected the Bureau of the French Women's Union, which prevented women from Yugoslavia / Bosnia and Herzegovina from attending the 1949 plenary session of the International Democratic Federation of Women in Moscow. This attitude led to women's organizations in cities, villages, peasant labor cooperatives, labor collectives and institutions throughout Bosnia and Herzegovina holding meetings, rallies and conferences, where they openly criticized and protested through letters against the decision and the revocation of calls for women's presence. Of Yugoslavia / Bosnia and Herzegovina at the meeting of the International Democratic Federation of Women in Moscow. The women of Yugoslavia / Bosnia and Herzegovina also had their position after the publication of the Informbiro Resolution on the situation in the CPY in 1948, where they rejected the resolution and sent and expressed their commitment to the CPY and Tito.

In this regard, the paper, based on first-rate sources and relevant literature, seeks to present the activities of the Anti-Fascist Women's Front of Bosnia and Herzegovina in the years after World War II, both domestically and internationally (preparation of the International Women's Exhibition, signature collection, with the support of the proposal of the Soviet Alliance on Arms Reduction, etc.), as well as the views on the Informbiro Resolution of 1948 and the reactions of women's organizations in Bosnia and Herzegovina to the Informbiro's propaganda during 1949, due to the impossibility of women's attendance at the International Democratic Federation of Women in Moscow.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia, Anti-Fascist Women's Front (AFŽ), Communist Party of Yugoslavia (KPJ), Informbiro, International Democratic Federation of Women, women's organizations, propaganda, letters.*

Uvod

U periodu između dva svjetska rata (1918-1941), Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) u svom programu postavljala je zahtjeve za ekonomskom i političkom ravnopravnošću žena.¹ Taktika rada među ženama koju je KPJ

¹ Neravnopravan i određen položaj žene u odnosu na muškarce bio je izražen i prije Prvog svjetskog rata, a do poboljšanja neće doći ni poslije 1918. godine. Ni Vidovdanski ustav iz 1921. godine, ni Oktroisani ustav iz 1931. godine neće omogućiti zakonsku podlogu za afirmisanje žene u političkom i ekonomskom životu Jugoslavije. O tome svjedoče najvažniji propisi međuratne Jugoslavije, iz koji je vidljiva neravnopravnost žene u svim oblastima ekonomskog, političkog, društvenog i porodičnog života. Vidi više: Jovanka Kecman, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i radničkim organizacijama 1918-1941*, Beograd 1978; Dana Begić, *Antifašistički pokret žena u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1937. do 1941. godine*, *Prilozi*, br. 1. Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo 1965, 139-140; Denis Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna. Odjeci i posljedice sukoba KPJ i Informbiro (1948-1953)*, Tuzla 2005, 74. (dalje: D. Bećirović,

provodila u periodu od 1935. do 1940. godine, slijedeći politiku Narodnog fronta, pokazala se veoma efikasnom.² Ulazeći po direktivi KPJ u autonomne građanske ženske organizacije, žene/komunistkinje su istim kanalisale već postojeće antifašističko raspoloženje. Upornim nastojanjima naprednih žena u građanskim organizacijama, postavljeni su temelji širokog antifašističkog fronta žena, koji se decembra 1942. godine u Bosanskom Petrovcu, formirao kao posebna organizacija nazvana Antifašistički front žena.³ Prvoj konferenciji Antifašističkog fronta žena prisustvovalo je 166 delegata⁴ iz cijele Jugoslavije, oslobođenih i okupiranih teritorija. Tito je održao uvodni govor, „čuveni govor“ u kojem je izjavio da je *ponosan što stoji ispred vojske koja ima ogroman broj žena*.⁵ Da je objedinjavanje ove organizacije na jugoslavenskoj razini bilo pod neposrednim rukovodstvom najvišeg partijskog rukovodstva vidljivo je iz *Direktivnog pisma Centralnog komiteta KPJ o zadacima AFŽ-a*, od 2. novembra 1942. godine, kojim se svim partijskim organizacijama pojasnila uloga AFŽ-a.⁶ Centralni komitet KPJ definirao je karakter ove organizacije na sljedeći način:

Informbiro i sjeveroistočna Bosna). Vidi i: Kristina Jorgić, Pitanje ženske emancipacije između marksizma i lenjinizma i prakse KPJ, *Genero*, časopis za feminističku teoriju i studije kulture, br. 22, Beograd 2018, 1-10. (dalje: K. Jorgić, *Pitanje ženske emancipacije između marksizma i lenjinizma i pakse KPJ*); Vida Tomšić, *Žena u razvoju socijalističke samoupravne Jugoslavije*, Beograd 1981, 15-18. (dalje: V. Tomšić, *Žena u razvoju*).

² Senija Milišić, O pitanju emancipacije muslimanske žene u Bosni i Hercegovini, *Prilozi*, br. 28, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo 1999, 229. (dalje: S. Milišić, *O pitanju emancipacije muslimanske žene u BiH*).

³ Mateja Jeraj, Komunistična partija, Antifašistična fronta žensk in uresničevanje ženske enakopravnost v Sloveniji (1943-1953), *Arhivi*, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, Letnik 26, št. 1, Ljubljana 2003, 163. Na Prvoj konferenciji AFŽ-a u Bosanskom Petrovcu, časopis „Žena danas“ (prvi broj izašao u Beogradu 1936. godine na inicijativu KPJ, a pokrenula ga grupa članica KPJ i antifašistkinja. Redovno je izlazio do 1940. godine, kada ga je policija zabranila), 1942. godine postaje organ AFŽ Jugoslavije. Januara 1943. godine u Driničima izašao je prvi ratni broj „Žena danas“, a od 1945. godine nastavlja redovno da izlazi u Beogradu, kao organ AFŽ-a Jugoslavije, Saveza ženskih društava Jugoslavije i kao izdanje Konferencije za društvenu aktivnost žena Jugoslavije. Vidi više: *Žena danas. 1975. Trideset godina pobjede nad fašizmom. Međunarodna godina žena OUN*, god. XXXIX, br. 275, Beograd 1975.

⁴ Među delegatima/aktivistkinjama bila je Vahida Maglajlić, rođena u Banja Luci, u uglednoj muslimanskoj porodici. Neposredno pred početak Drugog svjetskog rata, Vahida je postala sekretarka, a potom i predsjednica Ženskog pokreta, organizacije ljevičarki koje su kasnije stupale u ilegalne partizanske aktivnosti. U decembru 1942. godine, na prvoj konferenciji AFŽ-a u Bosanskom Petrovcu, Vahida je izabrana za članicu Centralnog odbora AFŽ-a. Chiara Bonfiglioli, Biografije aktivistkinja AFŽ-a: Intersekcionalna analiza ženskog djelovanja, u: *Izgubljena revolucija: AFŽ između mita i zaborava*, Sarajevo 2016, 24.

⁵ Iva Jelušić, *Making a Partisan. Founding Narratives on the Participation of Women in the Peoples Liberation Struggle in Yugoslavia*, (Doctoral dissertation, manuscript), Central European University, Department of Gender Studies, Budapest/Hungary 2015, 48-49. (dalje: I. Jelušić, *Making a Partisan. Founding Narratives on the Participation of Women in the Peoples Liberation Struggle in Yugoslavia*).

⁶ Vidi više: Slobodan Nešović, Branko Petranović (priredili), *AVNOJ i revolucija. Tematska zbirka dokumenata 1941-1945*, Beograd 1983, 275-276. (dalje: S. Nešović, B. Petranović, *AVNOJ i revolucija*). Vidi i: K. Jorgić, *Pitanje ženske emancipacije između marksizma i lenjinizma i pakse KPJ*, 11-13.

*Antifašistički front žena je vanpartijska široka masovna organizacija svih antifašistički raspoloženih žena. Kao takva, ona je pod uticajem naše Partije, i partijske organizacije su dužne, ostavljajući joj samostalnost i punu inicijativu u radu, pružiti svestranu pomoć. Kontrola i pomoć AFŽ-a ne sme se shvatiti kao komesarska uloga naših odgovornih partijki, već kao stvarna pomoć u okupljanju svih žena u borbi protiv fašizma i kao obezbeđenje naše pravilne linije na tome sektoru partijskog rada.*⁷ Cilj direktivnog pisma bio je pojašnjenje uloge ove masovne organizacije u ostvarivanju povezanosti između partijskih organizacija, vojske i novoformiranih organa vlasti s narodom “na terenu”. U partijskim direktivama javno je definirana kao izvanpartijska organizacija, a u smjernicama za daljnji rad posebno se isticala veza partijskih foruma sa vojnim jedinicama, a unutar te veze „partijke” (žene – članice KPJ) bile su odgovorne za povezivanje sa ženama u vojsci ili u sanitetu, ali i sa onima koje su ostale u svojim domovima.⁸ Prema tome, AFŽ je bio pod potpunom kontrolom Partije, kao i sve ostale narodnofrontovske organizacije.

U odnosu na brojne obaveze u vojsci i u civilnom sektoru, učešće žena u političkim tijelima nije adekvatno pratilo stepen njihove angažiranosti. Učešće žena-vijećnika u radu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a) i Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH-a) bilo je nedovoljno u odnosu na njihovu zastupljenost u vojsci.⁹

Na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a 1943. godine u Mrkonjić Gradu od 247 vijećnika bile su samo 4 žene. Na Drugom zasjedanju 1944. godine u Sanskom Mostu uočen je napredak, tako da su od 23 predložena nova vijećnika bile i tri žene, te ih je tada bilo ukupno sedam u odnosu na 107 prisutnih vijećnika.¹⁰ Situacija u vezi sa brojem žena u najvišem političkom tijelu Bosne i Hercegovine neznatno se popravila na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a 1945. godine u Sarajevu kada je broj žena na ovom zasjedanju povećan na deset u odnosu na 155 prisutnih vijećnika.¹¹

⁷ Vera Katz, O društvenom položaju žene u Bosni i Hercegovini 1942-1953, *Prilozi*, br. 40, Sarajevo 2011, 138, (dalje: V. Katz, *O društvenom položaju žene u BiH*); Ivana Pantelić, Antifašistički front žena Jugoslavije i njegovo ukidanje – primjer patrijahalnog (dis)kontinuiteta, *Antropologija*, br. 20, sv. 1-2, Beograd 2020, 75. (dalje: I. Pantelić, *AFŽ Jugoslavije i njegovo ukidanje*).

⁸ S. Nešović, B. Petranović, *AVNOJ i revolucija*, 275-276; V. Katz, *O društvenom položaju žene u BiH*, 139.

⁹ Prema nekim, mada nepouzdanim pokazateljima, u Narodnooslobodilačkoj vojsci (NOV-u) bilo je angažirano oko 100.000 žena. Vidi više: Barbara N. Wiesinger, Rat partizanki – žene u oružanom otporu u Jugoslaviji 1941-1945, *Historijska traganja*, br. 4, Sarajevo 2010, 208.

¹⁰ Vijećnice na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a bile su: Mevla Jakupović, radnica iz Tuzle; Zora Nikolić, radnica iz Sarajeva; Danica Perović, kapetan iz Banje Luke, upravnik bolnice XI divizije i Rada Vranješević, studentica, član Centralnog odbora AFŽ-a. Vijećnice na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a bile su: Olga Marasović, Zehra Muidović, Soja Čopić. *ZAVNOBiH, dokumenti 1943-1944*, knj. I, Sarajevo 1968, 58-63, 174.

¹¹ To su bile: Soja Čopić, seljanka iz Hašana, Bosanska Krupa, predsjednica Oblasnog odbora AFŽ-a za Bosansku Krajinu; Mevla Jakupović, radnica iz Tuzle; Dušanka Kovačević, Banja Luka;

Kada se sagledaju činjenice, prvi začeci novih shvatanja žena u društvu uočavaju se tokom Drugog svjetskog rata odnosno Narodnooslobodilačkom ratu (1941-1945).¹² Zasluge u borbi za ravnopravnost žena nepobitno pripadaju KPJ, koja je i proklamovala jednakost, priznavajući ženama sva prava i mogućnosti da svoja prava i koriste.¹³ Navedeni razlog, je motivisao žene Bosne i Hercegovine da uzmu učešće u Narodnooslobodilačkom pokretu, gdje su odigrali važnu ulogu kao borci, faktor ekonomike i političke borbe.¹⁴ U Narodnooslobodilačkoj borbi žene su prvi put u svojoj historiji koristili pravo glasa u izborima za nove organe narodne vlasti, birane su za odbornike, za poslanike u skupštinama, postajale su članovi rukovodećih političkih i izvršnih organa čime su još u borbi postale stvarno politički ravnopravne.

Neke posebnosti rada AFŽ-a Bosne i Hercegovine (1945-1948)

Završetkom Drugog svjetskog rata Centralni komitet KPJ i dalje je pokazivao veliki interes za Antifašistički front žena. Juna 1945. godine održan je Kongres AFŽ-a u Beogradu¹⁵, gdje je KPJ tražila od svih partijskih kadrova suzbijanje sektaštva prema primanju žena u Partiju, dalje iskazivanje interesa i razumijevanje za AFŽ-a, zatim tretiranje ove organizacije kao svoje “transmisije” u radu sa ženama i gledanje kao na dio Narodnog fronta Jugoslavije (NFJ) u povezivanju sa Partijom preko rukovodećih kadrova na svim razinama. Kongres od žena zahtijevao puno veće zalaganje nego u vrijeme rata. Angažman na novim političkim, ekonomskim, socijalnim i drugim zadacima Partija je projicirala uključivanjem preostalog dijela ženske populacije koja još nije bila “organizovana”.¹⁶ Na Prvom Kongresu AFŽ Jugoslavije koji je održan 1945. godine u Beogradu, Josip Broz Tito je naveo zadatke žena, koji su za novu državu

Danica Likar, seljanka iz sreza Bosanski Novi; Olga Marasović, diplomirana pravnica iz Bijeljine; Zehra Muidović, diplomirana pravica iz Sarajeva; Zora Nikolić, radnica iz Sarajeva; Ruža Oljača iz Banje Luke; Danica Perović, kapetan iz Banje Luke, upravnica bolnice XI divizije i Lepa Perović, iz Banje Luke. *ZAVNOBiH, dokumenti 1945*, knj. II, Sarajevo 1968, 506-511.

¹² Više o ženama u Narodnooslobodilačkoj borbi u Bosni i Hercegovini vidi: Rasim Hurem (urednik), Jasmina Musabegović (odgovorni urednik), *Žene Bosne i Hercegovine u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945. godine. Sjećanje učesnika*, Sarajevo 1977; Đuro Pucar-Stari, „Naša žena u oslobodilačkoj borbi“, *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, Sarajevo, februar 1945, 4-5; V. Tomšić, *Žena u razvoju*, 19-29.

¹³ S. Milišić, *O pitanju emancipacije muslimanske žene u BiH*, 230-231.

¹⁴ D. Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna*, 75.

¹⁵ Vidi: Chiara Bonfiglioli, *Revolutionary Networks. Womens Political and Social Activism in Cold War Italy and Yugoslavia (1945-1957)*, (PhD dissertation), University of Utrecht, Utrecht 2012, 91-92. (dalje: C. Bonfiglioli, *Revolutionary Networks. Womens Political and Social Activism*).

¹⁶ V. Katz, *O društvenom položaju žene u BiH*, 141. Prema Lydiji Sklevicky AFŽ je bila organizacija širokog shvaćenog članstva i kao takva je bila sastavni dio Narodnog fronta. Lydia Sklevicky, *Organizirana djelatnost žena Hrvatske za vrijeme narodnooslobodilačke borbe 1941-1945, Povijesni prilozi*, god. III, br. 3, Zagreb 1984, 99; K. Jorgić, *Pitanje ženske emancipacije između marksizma i lenjinizma i pakse KPJ*, 13.

bili presudni. To su bili čuvanje bratstva i jedinstva, nastavak borbe protiv neprijatelja nove države, pripreme za izbore za konstituantu, rad na obnovi zemlje, prosvjeđivanje žena, humanitarni rad sa stradalim vojnicima u ratu, roditeljima poginulih, djecom koja su ostala bez roditelja i odgoj djece u duhu Narodnooslobodilačke borbe.¹⁷ U delegaciji Bosne i Hercegovine na Prvom kongresu AFŽ Jugoslavije od 176 žena 44 bile su Muslimanke.¹⁸ Programski ciljevi AFŽ-a bili su sadržaj *Direktive CK KPJ o AFŽ-a*, od 23. oktobra 1945. godine¹⁹, koja je govorila o mirnodopskim uvjetima života, novim zadacima obnove zemlje i ostvarenim pravima žene pozivanjem na tekovine narodnooslobodilačke borbe koja im je ta prava i omogućila. Prema tome, obraćanje ženama bilo je prije svega sa ideološke i političke pozicije i kada se obraćalo ženama izravno ili AFŽ-u, kao organizaciji koja ih je predstavljala.

Organizacijska struktura AFŽ-a bila je hijerarhizirana²⁰, jer su republički kongresi AFŽ-a bili podređeni odlukama saveznog kongresa AFŽ-a koji je koordinirao i organizirao rad republičkih Glavnih odbora, iako su niži organi imali donekle autonomiju u određivanju prioriteta svog rada i djelovanja, što je diktirala specifična lokalna situacija. Iako je postojala jasna hijerarhija odnosa u komunikaciji nižih i viših organa AFŽ-a, centar odlučivanja i tvorac plana i programa rada AFŽ-a bila je KPJ.

AFŽ-a u Bosni i Hercegovini je igrao važnu društveno-političku ulogu i predstavljao je najsvjetliju epizodu ženske emancipacije na ovim prostorima. Jedan od kamenova spoticanja, vidljiv i u izvještajima AFŽ-a, bilo je pretvaranje rada organizacije u puku administraciju. Na Prvom kongresu AFŽ-a Bosne i Hercegovine²¹ koji je nakon oslobođenja održan, 8. i 9. juna 1945. godine, Lepa Perović je istakla: *Mučimo se i danas, ali za svjetliju budućnost.*²²

¹⁷ Dijana Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena: Antifašistička fronta žena (1945-1953)*, (Doktorski rad, rukopis), Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Zagreb 2014, 38. (dalje: D. Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena*); I. Pantelić, *AFŽ Jugoslavije i njegovo ukidanje*, 76-81.

¹⁸ S. Milišić, *O pitanju emancipacije muslimanske žene u BiH*, 234.

¹⁹ U kojoj su uglavnom ponovljene iste smjernice o radu ove organizacije kao i u *Direktivnom pismu iz 1942. godine*. S. Nešović, B. Petranović, *AVNOJ i revolucija*, 822.

²⁰ Lydia Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*, Zagreb 1996, 120. (dalje: L. Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*).

²¹ Vidi: *Odbor za pripremu I Kongresa žena Bosne i Hercegovine, Ženama Bosne i Hercegovine, "Oslobođenje"*, maj 1945. (*AFŽ Arhiv*, pristupljeno 15. veljače 2021, <http://www.afzarhiv.org/items/show/226>). Dušanka Kovačević, "Pred Prvi kongres žena Bosne i Hercegovine", *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, Sarajevo, februar 1945, 6.

²² Andreja Dugandžić, „Izložba „Polet žena”: AFŽ u stvarnosti punoj kontradikcija”, *Oslobođenje*, Sarajevo, 14. decembar 2019. (<https://www.oslobodjenje.ba/magazin/kultura/izlozbe/izlozba-polet-zena-afz-u-stvarnosti-punoj-kontradikcija-514934>). Pristup: 15.02.2021). Više o „Prvom kongresu AFŽ Bosne i Hercegovine” vidi: *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, god. I, br. 4, Sarajevo, juli 1945, 2-23.

Rad i razvoj organizacije AFŽ-a Bosne i Hercegovine najbolje se može pratiti kroz list *Nova žena*²³, koji je štampan 1945. godine nakon oslobođenja. Na početku je bio pun revolucionarnog sadržaja, poziva na akciju, na prosvjetni rad, oslobođenje od nepismenosti, od patrijarhalnog utjecaja koji je mnoge žene sprečavao da uđu u redove AFŽ-a i da se malo više aktiviraju. Tako da kroz *Novu ženu* može se pratiti kako je od revolucionarnog subjekta žena degradirala u reproduktivnu radnicu.

Kada govorimo o djelovanju i radu AFŽ-a u Bosni i Hercegovini, ono čemu se zaista možemo diviti je nevjerovatna organizovanost, uvezanost i mogućnost da se mobilizira toliki broj žena da uđu u borbu, u obnovu, da se postaraju za mnoge zadatke u izvršenju petogodišnjeg plana kao i brojne druge zadatke. Međutim, ni onda nije bilo vremena za stvarno društveno-političko oslobođenje žena. Ono je u jednom trenutku zaista bilo u poletu i zanosu, ali je krenulo padati kad je čitav proces stvaranja države postao preskup. Najlakše je bilo nastaviti bez žena koje su tada bile nekvalificirane radnice, vratiti ih u privatnu sferu i one su umjesto revolucionarki i udarnica postale majke i domaćice.²⁴

Prvi kongresi AFŽ-a Jugoslavije i AFŽ-a Bosne i Hercegovine pitanjem položaja žena bavili su se tek načelno, bez stvarnog promišljanja o rješavanju ženskog pitanja okupljanjem svih žena i artikuliranjem njihovih potreba kako u poslijeratnom razdoblju, tako i u uvjetima dobivanja prava na političku participaciju. Rad sa ženama bio je ograničen na prenošenje političkih i ideoloških poruka vodstva države i KPJ o budućem uređenju države, zahtjevima da se u taj novi poredak uklope ispunjavanjem postavljenih zadataka.

Zadaci AFŽ-a Jugoslavije na Drugom kongresu²⁵ koji je održan januara 1948. godine bili su određeni zadacima petogodišnjeg plana i industrijalizacije zemlje. Iz zadataka svih Kongresa AFŽ-a vidljivo je da nisu imali autonomiju i da su bili produžena ruka službene politike koju je provodila KPJ. Naime, zadaci

²³ *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, prvi broj štampan februara 1945. godine.

²⁴ O društvenom, političkom i ekonomskom položaju žene u Bosni i Hercegovini poslije Drugog svjetskog rata vidi više: S. Milišić, *O pitanju emancipacije muslimanske žene u BiH*, 234-240; D. Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna*, 76-85; V. Katz, *O društvenom položaju žene u BiH*, 142-154. Također vidi i: *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine; Blaženka Despot, *Žensko pitanje i socijalističko samoupravljanje*, Zagreb 1987; Nada Cazi, *Društveni položaju žene – kako slaviti naše praznike: 8 mart - međunarodni dan žena*, Zagreb 1974.

²⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), Glavni odbor Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine (dalje: GO AFŽBiH), k-6, *II kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, održan u Beogradu 25, 26, 27. januara 1948*, Sarajevo 1948. (*Kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije*, "II kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije: održan u Beogradu 25, 26, 27 januara 1948," AFŽ Arhiv, pristupljeno 22. veljače 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/78>). Rad II. kongresa AFŽ-a Jugoslavije, u: *Žena u Jugoslaviji – danas. (Povodom 8. marta 1948)*, 65-137. (bez autora, mjesto i godine izdanja). I. Pantelić, *AFŽ Jugoslavije i njegovo ukidanje*, 81-82; Boriša Mraović, Heroizam rada: Antifašistički front žena i socijalistički dispozitiv 1942-1953, u: *Izgubljena revolucija: AFŽ između mita i zaborava*, Sarajevo 2016, 131-134. (dalje: B. Mraović, *Heroizam rada*).

su pratili tekuća politička i društvena pitanja, kao i predviđene načine njihovog rješavanja. Da bi se petogodišnji plan mogao ostvariti, bilo je potrebno uključiti u njegovo izvršavanje i seoske žene, pa se od aktivistkinja AFŽ-a tražilo da među njima propagiraju ulazak u zemljoradničke zadruge i Narodni front, te da ih upoznaju s mjerama povećanja poljoprivredne proizvodnje.²⁶

Drugi kongres AFŽ-a Bosne i Hercegovine održan je jula 1947. godine, gdje je Kongres donio rezoluciju po pitanju pokreta Muslimanki za skidanje zara. Iz izvještaja gradskih odbora NF-a okružnih komiteta KPJ i agit-prop komisija, vidi se da se sa organizovanom akcijom po pitanju sprovođenja u život rezolucije Drugog kongresa AFŽ-a za skidanje zara i feredže počelo sa velikim zakašnjenjem.²⁷ Međutim, uporedo sa obnovom i razvojem Bosne i Hercegovine i sve većim ulaskom žene u društveno-politički i privredni život skidanje zara postajalo je izraženije. Neuspjeh kampanje agitaciono-propagandnog rada preko masovnih organizacija ili uvjeravanja utjecajnih pojedinaca da se žene odreknu nošenja feredže okončano je donošenjem *Zakona o zabrani nošenja zara i feredže*²⁸, pozivajući se na *Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine* i *Zakon o Prezidijumu Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovine*.

Na međunarodnom planu bosanskohercegovačke žene učestvovala su u međunarodnim ženskim organizacijama gdje su se pripremali za Prvi međunarodni kongres žena u Parizu²⁹, čije je sazivanje 26. novembra 1945.

²⁶ „Najvažniji zadaci AFŽ-a na selu. Na II. kongresu AFŽ-a Jugoslavije”, Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1984*, Zbirka dokumenata, Beograd 1985, 733-735; Vidi i: „Rezolucija plenuma Centralnog odbora AFŽ-a o osnovnim narednim zadacima Antifašističkog fronta žena Jugoslavije”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 600, Sarajevo, nedjelja, 26. septembar 1948, 1.

²⁷ Više o Drugom kongresu AFŽ-a Bosne i Hercegovine vidi: ABiH, GO AFŽBiH, *Materijali Drugog kongresa AFŽ-a BiH*, 12-13.07.1947. (AFŽ Arhiv, 195-A, pristupljeno 15. veljače 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/468>); “Pismo II kongresa Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine maršalu Titu” i “Završen rad II kongresa AFŽ-a Bosne i Hercegovine – Zaključci Kongresa o zadacima žena u ostvarenju Petogodišnjeg plana”, *Oslobođenje*, god. V, br. 225, Sarajevo, utorak, 15. juli 1947, 1-2. Također vidi: “Prvi plenarni sastanak Centralnog odbora AFŽ-a. Akcija za skidanje zara i feredže predstavljaju najvažniji zadatak AFŽ-a na kulturno-prosvjetnom polju”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 597, Sarajevo, srijeda, 22. septembar 1948, 2.

²⁸ *Zakon o zabrani nošenja zara i feredže*, “Službeni list NR Bosne i Hercegovine”, god. VI, br. 32, Sarajevo, 5. oktobar 1950, 427; Vidjeti i rad: Fikret Karčić, Primjena Zakona o zabrani nošenja zara i feredže u Bosni i Hercegovini – istraživačka bilješka, *Novi Mualim*, god. XIV, br. 56, Sarajevo 2013, 50-55. Također vidi više: Adnan Jahić, *Muslimansko žensko pitanje u Bosni i Hercegovini. Žena u intelektualnom i društvenom životu Bošnjaka od aneksije do Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1908-1950)*, Zagreb 2017, 427-497; Denis Bećirović, Nekoliko napomena o skidanju zara i feredže u Bosni i Hercegovini, *Saznanja, časopis za historiju*, br. 2, Tuzla 2008, 184-193. i dr.

²⁹ Po prijedlogu Prvog kongresa Saveza francuskih žena, koji su oko sebe okupljali oko jedan milion žena, delegati iz Engleske, Belgije, Kine, Španije, Italije, SSSR, Jugoslavije, složili su se da osnuju jedan Internacionalni inicijativni odbor radi pripreme i organizacije Internacionalnog kongresa žena u cilju koordinacije aktivnosti žena cijelog svijeta sa slijedećim osnovama programa: 1) Uništiti fašizam i osigurati demokratiju u svim zemljama; 2) Pripremiti sretnu budućnost novim pokoljenima i 3) Dati ženi prava izražena i Internacionalnoj povelji žena. ABiH, GO AFŽBiH, *Internacionalni odbor za pripremu i organizaciju Međunarodnog kongresa žena*, („Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira”, AFŽ Arhiv, pristupljeno 21. veljače

predložila “drugarica” Koton, osnivačka predsjednica Međunarodne demokratske ženske federacije. Jugoslaviju je na pripremama kongresa (Incijativnih odbora) predstavljala dr. Olga Milošević, koja je u ime AFŽ-a Jugoslavije, u kome su ujedinjene žene svih nacionalnosti prihvatila program inicijativnog odbora.³⁰ Međunarodna demokratska ženska federacija (MDFŽ) i Evgenie Cotton su prilično bile odsutne iz Zapadne feminističke historiografije iako je to bila najveća i najuticajnija ženska međunarodna organizacija nakon 1945. godine, koja se od početka profilisala kao lijeva i feministička, okupljajući brojne komunistkinje, ali i progresivne nekomunistkinje širom svijeta uključujući SAD, Sovjetski Savez i Kinu.³¹

Prvi kongres MDFŽ-a održan je od 26. novembra - 1. decembra 1945. u Parizu³², na kojem je prisustvovalo 850 delegatkinja iz preko 40 zemalja. Broj delegatkinja je bilo određeno prema broju stanovnika.³³ Jugoslavensku delegaciju činilo je šest članica.³⁴ Glavni ciljevi MDFŽ bili su uništenje fašizma, ostvarenje ekonomske, pravne i društvene jednakosti žena, zaštita zdravlja s posebnim naglaskom na zdravlje djece. U cilju ostvarenja ovog plana dogovoreno je propagandno djelovanje među sindikalnim i omladinskim organizacijama, kao i održavanje mitinga. U Izvršni odbor MDFŽ iz Jugoslavije bila je izabrana Mitra Mitrović. Na Kongresu je bila donijeta *Rezolucija o ekonomskom, pravnom i društvenom položaju žena* u kojoj su se pozivale na veliki doprinos žena u ratu.³⁵ Program MDFŽ bio je identičan marksističko-lenjinističkom pogledu na žensko pitanje tako da kod delegacije AFŽ-a Jugoslavije nije bilo dilema oko njegovog usvajanja i rada po njemu. Mitra

2021, <http://afzarhiv.org/items/show/629>). Vidi i: Aleksandra Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice)* – učešće Antifašističkog fronta žena Jugoslavije u radu Međunarodne demokratske federacije žena 1945-1950, *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*, br. 1-2, Beograd 2017, 146-149. (dalje: A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice)* – učešće AFŽJ); Danijela Majstorović, *Stvaranje nove jugoslovenske žene: emancipatorski elementi medijskog diskursa s kraja II svjetskog rata, u: Izgubljena revolucija: AFŽ između mita i zaborava*, Sarajevo 2016, 94-95. (dalje: D. Majstorović, *Stvaranje nove jugoslovenske žene*); Lepa Perović, „Međunarodni kongres žena”, *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, god. I, br. 8, Beograd, novembar 1945, 5-6.

³⁰ A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice)* – učešće AFŽJ, 149.

³¹ D. Majstorović, *Stvaranje nove jugoslovenske žene*, 94.

³² Vidi: C. Bonfiglioli, *Revolutionary Networks. Womens Political and Social Activism*, 118-123; “Sa Međunarodnog kongresa žena u Parizu”, *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, god. II, br. 9-10, Sarajevo, decembar 1945. i januar 1946, 4-5; Olga Humo, „Sa pariškog kongresa antifašistkinja”, *Nova žena*, list Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, god. II, br. 12, Sarajevo, mart 1946, 5-6.

³³ A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice)* – učešće AFŽJ, 149-150.

³⁴ D. Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena*, 73. Aleksandra Đorđević u svom radu navodi više delegatkinja 12 (dvanaest) i to: Mitra Mitrović, Anka Berus, Mileva Rodić, Olga Humo, Kata Pejinović, dr. Olga Milošević, Veselinska Malinska, Ana Hefner, Milica Stanišić, Evgenija Selić, Nada Sremac i Krista Đorđević. A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice)* – učešće AFŽJ, 150-151.

³⁵ D. Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena*, 73; A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice)* – učešće AFŽJ, 151-152.

Mitrović je na kongresu upoznala žene s borbom jugoslavenskih žena u ratu pod vodstvom KPJ i o djelatnostima AFŽ-a Jugoslavije.³⁶

Još jedan od segmenata rada AFŽ-a Bosne i Hercegovine na međunarodnom nivou je i priprema Međunarodne izložbe žena koju je MDFŽ-a pripremala za juni mjesec 1948. godine i na kojoj je poziv za učešće dobila i Jugoslavija. Na ovoj izložbi je trebalo prikazati položaj žene u „novoju Jugoslaviji”, ekonomski i socijalni položaj, kao i ulogu žene u umjetnosti i njenu ulogu u stvaranju narodnih rukotvorina. Od strane Centralnog odbora AFŽ Jugoslavije, aprila 1948. godine, upućen je dopis Glavnom odboru AFŽ-a Bosne i Hercegovine, gdje je traženo da se AFŽ-a Bosne i Hercegovine uključi u sakupljanju materijala za izložbu, koja bi trebala biti predata u Pariz do 15. maja 1948. godine. Zatraženo je od AFŽ-a Bosne i Hercegovine da se što hitnije uključi u saradnju i pruži pomoć, kako bi se na odgovarajući i dostojanstven način predstavila Jugoslavija na Međunarodnoj izložbi žena.³⁷

Pored pripreme i održavanja Međunarodne izložbe žena u Parizu 1948. godine, AFŽ-a Jugoslavije je na inicijativu MDFŽ sprovele akciju prikupljanje potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza o smanjenju naoružanja, zabrani upotrebe atomske energije u ratne svrhe i kontroli nad proizvodnjom atomske energije. Prijedlog Sovjetskog Saveza podnesen je na Trećem zasjedanju Organizaciju Ujedinjenih Nacija (OUN).³⁸ Akcija prikupljanja potpisa je provedena u vrijeme Trećeg zasjedanja OUN, a najveću podršku navedenom prijedlogu dala je i delegacija Jugoslavije.³⁹ Analiza je izvršena u svim republikama Jugoslavije na osnovu prikupljenih podataka i izvještaja sa terena.

Akcija za prikupljanje potpisa, pored političkog, imala je i organizacioni značaj. Akcija je počela polovinom oktobra 1948. godine i sprovedena je u svim republikama do 18. decembra 1948. godine. Centralni odbor AFŽ-a uputio je glavnim odborima četiri pisma preko kojih je pomogao u organizovanju akcije, načinu popularizacije, kao i otklanjanju grešaka i propusta koji su se javili tokom akcije. U Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Sloveniju bile su upućene tri žene kao instruktori, koje su pružile pomoć u sprovođenju akcije. Akcija je popularisana

³⁶ Više: Ivana Pantelić, *Partizanke kao građanke. Društvena emancipacija partizanki u Srbiji 1945-1953*, Beograd 2011, 86-90.

³⁷ ABiH, GO AFŽBiH, *Dopis Centralnog Odbora AFŽ-a Jugoslavije Glavnom odboru AFŽ-a Bosne i Hercegovine*, br. 843/48, Beograd, 14. april 1948. (*Centralni odbor AFŽ-a Jugoslavije*, “Dopis o Međunarodnoj izložbi žena u Parizu”, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. veljače 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/547>).

³⁸ Više vidi: B. Č, Treće zasjedanje Generalne Skupštine Ujedinjenih Nacija, *Pregled*, mjesečnik za politička, ekonomska i kulturna pitanja, god. III, knj. III, sveska 11-12, Sarajevo, novembar-decembar 1948, 950-953.

³⁹ ABiH, GO AFŽBiH, *Analiza akcije potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza na Trećem zasjedanju OUN-a upućena od strane Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije*, Beograd, 12. maj 1948. Dopis zaprimljen u GO AFŽ-a Bosne i Hercegovine, 14. maja 1949, pod br. 857/49. (*Centralni odbor AFŽ-a Jugoslavije*, “Analiza akcije potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza na Trećem zasjedanju OUN-a,” AFŽ Arhiv, pristupljeno 27. veljače 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/601>).

putem dnevne štampe i AFŽ-a, zatim putem radija, predavanja, fotografija itd. Potpisi iz sreskih odbora su AFŽ-u upućivani direktno Centralnom odboru AFŽ-a, a bilo je slučajeva da su direktno upućivali i sreski odbori Centralnom odboru AFŽ-a. Materijal je u Centralnom odboru AFŽ-a sabiran, klasificiran, po srezovima i republikama i preko Ministarstva vanjskih poslova slato u Pariz tj. OUN.⁴⁰

Rezultat akcije sakupljanja potpisa od strane žena iznosio je 2.500.000. Ova brojka nije bila istovjetna sa brojem žena koje su ovom akcijom bile obuhvaćene. Ovo iz razloga što je održano dosta protestnih mitinga, sastanaka, pa i konferencija sreskih i gradskih organizacija na kojima su donošene rezolucije u ime prisutnih žena, a koje nisu uvijek (iz tehničkih razloga) mogle dati svoj potpis za navedeni prijedlog. Rezultati akcije prikupljenih potpisa po republikama od 15. decembra 1948. godine predstavljeno je u tabeli:⁴¹

Republika	Broj stanovnika	Žensko stanovništvo	Postato potpisa	Procenat (%)
Srbija	6.523.224	3.352.233	898.957	26,81
Hrvatska	3.749.031	1.991.884	405.962	20,38
Slovenija	1.389.084	736.462	211.832	28,76
Bosna i Hercegovina	2.561.961	1.325.572	455.583	34,37
Makedonija	1.152.054	567.974	139.323	24,53
Crna Gora	376.576	198.412	57.882	29,17

Prema podacima iz tabele rezultati prikupljenih potpisa po republikama izgledaju ovako: Srbija od 3.352.243 žena, potpis je dalo 898.957 žena ili 26,81%, Hrvatska od 1.991.884 žena, potpisa je dalo 405.962 žene ili 20,38%, Slovenija od 736.462 žena, potpisa je dalo 211.832 ili 28,76%, Bosna i Hercegovina od 1.325.572 žena, potpisa je dalo 455.583 ili 34,37%, Makedonija od 57.974 žene, potpisa dalo 139.323 ili 24,53% i Crna Gora od 198.412 žena, potpis je dalo 57.882 žene ili 29,17%. Iz tabele se može uočiti da je najveći odziv žena za prikupljanje popisa bio u Bosni i Hercegovini, potom u Crnoj Gori, Sloveniji, Srbiji, Makedoniji, a najmanji u Hrvatskoj.

⁴⁰ Isto. Prvi materijali stigli su iz Makedonije i Hrvatske, a prva pošiljka OUN, poslata je 27. oktobra 1948. godine sa ukupno 15.842 potpisa.

⁴¹ Podaci koji su prezentovani u tabeli o broju stanovnika i broju ženskog stanovništva preuzeti su iz dokumenta, ABiH, GO AFŽBiH, *Analiza akcije potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza na Trećem zasjedanju OUN-a upućena od strane Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije*, Beograd, 12. maj 1948. Dopis zaprimljen u GO AFŽ-a Bosne i Hercegovine, 14. maja 1949, br. 857/49. (Centralni odbor AFŽa Jugoslavije, "Analiza akcije potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza na Trećem zasjedanju OUN-a," AFŽ Arhiv, pristupljeno 27. veljače 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/601>). Podatke o broju stanovnika i broju ženskog stanovništva potrebno je uporediti sa zvaničnim popisom stanovništva od 15. marta 1948. godine. Vidi: Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, Knjiga IX, *Stanovništvo po narodnosti*, Beograd 1954.

Brojka od 2.500.000 žena koje su bile obuhvaćene ovom akcijom odnosno žene koje su bile politički uključene u rad AFŽ-a Jugoslavije nije u potpunosti uspjela. Iz tabele je vidljivo da je ukupan broj sakupljenih i poslatih potpisa iznosio 2.169.539, što je manji za 330.461 ženu koja nije dala potpis, u odnosu na ukupan broj od 2.500.000 žena koju su bile predviđene za akciju davanja potpisa.

Razlog leži u činjenici da je bilo srezova koji nisu poslali niti jedan potpis, kao i oko 40 srezova koji su poslali potpise oko 500 žena, te time nisu zadovoljili akciju. Prilikom sprovođenja akcije pomoć KPJ bila je velika, jer su često puta partijske organizacije u nekim mjestima sprovodile ovu akciju. Također, jedan od razloga je i neuključivanje pomoći Narodnog fronta, jer „s vrha nije naređeno”, te se to i odrazilo na samom terenu. Srezovi po republikama, koji nisu zadovoljili akciju prikupljanja potpisa od 15. decembra 1948. godine:⁴²

Republika	Srez bez potpisa	Srezovi koji su poslalo oko 500 potpisa
Srbija	Bečej, Sečanj, Dragaš, Kladovo, Ljubovija, Osečina, Raška, Donji Milanovac, Srbica i Novi Kneževac	Brus, Despotovac, Knjaževac, Kuršumlija, Loznica, Priboj, Ražanj, Rekovac, Subotica, Podujevo, Suva Reka, Uroševac, Novi Pazar, Tamiški srez i Istočki
Hrvatska	Senj, Vojnić, Donji Lapac, Daruvar, Ivanec	Brinje, Valpovo, Vrbovec, Drniš, Zadar grad, Jasterbarsko, Pag, Krk, Mal i Lošinj, Našica, Podr. Slatina, Orahovicam Pregrada, T. Koreniča
Slovenija	Donja Lenklava	Ilirska Bistrica, Crosuplje
Bosna i Hercegovina	Vareš, Široki Brijeg	Bosanski Petrovac, Glamoč, Konjic, Foča
Makedonija	Berovo	Kruševo, Carevo Selo
Crna Gora	---	Nikšić, Herceg Novi, Danilovgrad

Podaci iz tabele nam ukazuju da je najviše srezova u Srbiji i Hrvatskoj koji nisu dali niti jedan potpis, a najmanje je u Crnoj Gori, Sloveniji i Makedoniji, dok su u Bosni i Hercegovini, Vareš i Široki Brijeg, jedini srezovi koji nisu zadovoljili akciju prikupljanja potpisa.

Dobar uspjeh je postignut u onim organizacijama i u onim odborima, gdje je pravilno sprovođenja agitacija. Takav primjer je u Bosni i Hercegovini, gdje su žene same tražile one „drugarice” (žene) koje su bile po kućama i tražile

⁴² ABiH, GO AFŽBiH, *Analiza akcije potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza na Trećem zadjedanju OUN-a upućena od strane Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije*, Beograd, 12. maj 1948. Dopis zaprimljen u GO AFŽ-a Bosne i Hercegovine, 14. maja 1949, pod br. 857/49. (Centralni odbor AFŽ-a Jugoslavije, “Analiza akcije potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza na Trećem zadjedanju OUN-a,” AFŽ Arhiv, pristupljeno 27. veljače 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/601>).

od njih da daju potpis. Najviše potpisa žene su sakupile na konferencijama, a manje u formi sakupljanja po kućama. Primjera radi u kuće se ulazilo i pitalo: *Hoćeš li da potpišeš ili ne?*, a nije se dotičnoj ženi prethodno objasnilo zbog čega se došlo i zašto treba da potpiše, što je stvaralo zabunu kod žena i odrazilo se na davanje potpisa. Na smanjene prikupljenih potpisa uticalo je, što mlade žene „omladinke“, nisu bile obuhvaćene potpisnom akcijom, zatim akcija se politički manje objašnjavala, često sasvim nepravilno. U Bosni i Hercegovini akcija prikupljanja potpisa u početku je bila najslabija, radi slabosti unutar samog sekretarijata Glavnog odbora AFŽ-a Bosne i Hercegovine, a isto je imalo odraza i na terenu. U konačnici neuspjeh akcije učinjen je i zbog izvjesnih propusta od strane Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije, kao što su: rok, mjenjanje rokova, zatim što se ograničilo prikupljanje potpisa samo na konferencije, kao i što se nije dalo uputstvo za prikupljanje potpisa i po kućama i što nisu štampana zaglavljia na spiskovima za potpise. Ipak, veliki nedostatak je bio što Centralni odbor AFŽ-a nije bio povezan sa Narodnim frontom, omladinom, sindikatom, koji bi dali svoju podršku preko svojih organizacija u prikupljanju potpisa.⁴³

Slabi rezultati akcije, pokazali su slabosti organizacije AFŽ-a na terenu i to:

- Organizaciono stanje AFŽ-a, pored nesumljivog uspjeha u pojedinim republikama, još uvijek nije bio zadovoljavajući;
- Nedovoljan politički rad među ženama, jasno se odrazio i u ovoj akciji;
- Pojava neprijateljskog rada među ženama po pojedinim pitanjima, doveo je i do bržeg prodiranja neprijateljske propagande do žena.

Iako je provedena akcija AFŽ-a na prikupljanje potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza o smanjenju naoružanja, a koji je podržan i od strane vlade Jugoslavije na Trećem zasjedanju OUN, isti nije usvojen, tj „glasačka mašina OUN-a“ je odbila taj prijedlog. Reakciju na odbijanju ovog prijedloga reagovale su i žene Bosne i Hercegovine. Jedna takva reakcija upućena je od strane žena Tuzle, koje su uputile protestnu rezoluciju OUN-a, koju su potpisale 4.630 žena, gdje su u ime bezbrojnih žrtava koje su žene Jugoslavije dale u minulom ratu (Drugi svjetski rat), protestovale protiv odbijanja sovjetskog prijedloga o smanjenju naoružanja i kontroli upotrebe atomske energije, tj. protiv glasa onih koji su radi očuvanja svojih sebičnih interesa omogućili da se odbije rezolucija, koju je, „u svojoj miroljubivoj politici“, predlagao Sovjetski Savez i koju su podržale delegacije Jugoslavije i delegacije „zemalja narodne demokratije“. *Mi, žene Bosne i Hercegovine, znamo šta znači rat, razaranja i bijeda koju on donosi, pa ćemo uvijek ostati u prvim redovima boraca za mir. Naša dalja borba protiv onih koji hoće da unište tekovine izvojevanog mira, biće nov prilog ostvarenju srećnije budućnosti za sve narode, bit će doprinos daljoj*

⁴³ Isto.

izgradnji istinske narodne demokratije u svijetu.⁴⁴ Pored reakcije žena Tuzle, žene sreza Bosanski Brod, također su reagovala upućivanjem rezolucije, gdje su zahtijevale od strane OUN-a, da podrži sovjetski prijedlog za smanjenje naoružanja. Također, žene sreza Podrinja su po selima skupljanjem potpisa (5.200), zatim sreza Trebinje (6.000), sreza Bileća (3.000), sreza i grada Derвента (8.643), nevesinjskog sreza (4.459), višegradskog sreza (5.668) i gradačačkog (8.271), nastojale da podrže sovjetski prijedlog. Žene Oštre Luke, srez Sanski Most, između ostalog su istakle: *Mi smo pretrpjele tri neprijateljske ofanzive. Ne želimo više rata. Želimo u miru da vaspitamo svoju djecu u duhu bratstva i jedinstva, da ih naučimo da tuđe poštuju, a svoje da ne daju*.”⁴⁵ Žene AFŽ-a su osuđivale odbijanje prijedloga kroz telegrama i rezolucije „ratno-huškačku politiku” i izjašnjavale se za mir i odobravale su politiku Sovjetskog Saveza i vlade Jugoslavije.

U međuvremenu, nakon završene akcije prikupljanja potpisa koja je trajala do sredine decembra 1948. godine, održan je i Drugi Kongres MDFŽ. Isti je održan u decembru 1948. u Budimpešti, nakon otvorenog raskola između SSSR-a (Informbiroa) i Jugoslavije i nakon donošenja Rezolucije Informbiroa Bila je prisutna i jugoslavenska delegacija. Cilj Kongresa bio je političko zbližavanje žena kapitalističkih i kolonijalnih zemlja u borbi za mir i borbi protiv imperijalizma i kolonijalizma.⁴⁶

Antifašistički front žena i Informbiro (1948-1949)

Komunistička Jugoslavija bila je jedna od najodanijih sljedbenica Sovjetskog Saveza u godinama po završetku Drugog svjetskog rata. Jugoslavenski komunisti nastojali su kopirati sovjetske modele u politici, kulturi, ekonomiji, sudstvu, kao i u mnogim drugim poljima.

Staljinove slike bile su uobičajen prizor u raznim državnim institucijama, a bezgranično veličanje Sovjetskog Saveza i njegovog vođe ispunjavali su javni prostor. No, pritom su jugoslavenski komunisti bili vođeni uvjerenjem da moraju jačati svoju regionalnu ulogu i širiti komunizam preko granica Jugoslavije.⁴⁷

⁴⁴ „Žene grada Tuzle protestuju protiv odbijanja prijedloga Sovjetskog Saveza o smanjenju naoružanja”, *Front slobode*, god. VI, br. 187, Tuzla, 27. novembar 1948, 3; „Do sada je oko 350.000 žena Bosne i Hercegovine potpisalo protestne rezolucije upućene Organizaciji ujedinjenih nacija”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 661, ponedjeljak, 6. decembar 1948, 2.

⁴⁵ „Akcija žena protiv ratnohuškačke politike imperijalista”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 645, Sarajevo, četvrtak, 18. novembar 1948, 2; „Do sada je oko 350.000 žena Bosne i Hercegovine potpisalo protestne rezolucije upućene Organizaciji ujedinjenih nacija”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 661, ponedjeljak, 6. decembar 1948, 2.

⁴⁶ D. Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena*, 73.

⁴⁷ Ivana Pantelić, „Dante ništa nije znao”. Informbiro i bivše partizanke, *Istorija 20. veka*, god. XXVIII, br. 3, Beograd 2010, 97. (dalje: I. Pantelić, *Informbiro i bivše partizanke*); Martin Previšić, Boris Stamenić, Vladi Bralić (ur), *Goli otok, Kratki vodič kroz povijest logora na Golom otoku*, Zagreb 2020, 5.

Takva politika dovela ih je u sukob sa Sovjetskim Savezom kojem nisu odgovarale jugoslavenske samostalne akcije u Grčkoj, Bugarskoj i Albaniji. Dana 28. juna 1948. godine, Sovjeti su objavili Rezoluciju Informbiroa s ciljem pritiska na Jugoslaviju i smjene tadašnjeg rukovodstva, međutim, do pada vrha KPJ nije došlo. Kako je do tada sukob bio tajan, objava Rezolucije Informbiroa izazvala je šok među narodnima Jugoslavije. Nakon tri godine intenzivne staljinizacije Jugoslavije bilo je teško prihvatiti činjenicu da Sovjetski Savez i Staljin nisu više prijatelji. Sovjeti su nakon toga izolirali Jugoslaviju, ekonomski i diplomatski, a bilo je čak i naznaka vojne intervencije. Istovremeno, u zemlji su se počeli pojavljivati informbirovci, pristalice Sovjetskog Saveza, ali i ljudi zburnjeni novonastalom političkom situacijom.⁴⁸

Rezolucija Informbiroa temeljito je protresla ideološko samopoinmanje jugoslavenskog komunističkog vrha i u značajnoj mjeri je utjecala na transformaciju društveno-ekonomskog modela. Rukovodstvo KPJ na svom Petom kongresu, nedugo nakon Rezolucije, još uvijek, iako zburnjeno, stajalo je na sovjetskoj liniji, te je odlučilo da na sovjetske optužbe odgovori djelima koja podrazumjevaju daljnje ubrzanje i proširenje kolektivizacije i nacionalizacije.⁴⁹ Uskoro će se osjetiti i ekonomske posljedice. Raskidaju se ugovori sa SSSR-om i drugim zemljama Istočnog bloka, poništavaju se krediti i zavodi ekonomski bojkot zbog kojeg je Jugoslavija prisiljena uspostavljati nove uvozne i izvozne

⁴⁸ Više o sukobu KPJ sa Informbiroom vidi: Denis Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna. Odjeci i posljedice sukoba KPJ i Informbiro (1948-1953)*, Tuzla 2005; *Istorijsko Ne staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008; Tvrtko Jakovina, Martin Pervišić (ur), *The Tito-Stalin Split – 70 Years After*, Zbornik radova, Zagreb-Ljubljana 2020; Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976, 93-133; Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*, Los Angeles 1978, 22-80; Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom radu. Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1988; Raif Dizdarević, *Sudbonosni podvig Jugoslavije. Podsjećanje na istorijsko Ne staljinizmu – događaj koji je oprijedilo budućnost Jugoslavije*, Sarajevo 2018; Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovska rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990; Radovan Radonjić, *Sukob KPJ sa Kominformom (1948-1950)*, Zagreb 1975; Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, Zagreb 2002, 13-46; Tvrtko Jakovina, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945-1955*, Zagreb 2003, 80-130 i 226-300; Jože Pirjevec, *Tito i drugovi*, knjiga druga, Podgorica 2016, 7-99; Tomislav Badovinac (ur), *1948. Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom*, Zbornik radova, Zagreb 2006; Ljubodrag Dimić (ur), *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945-1955 - slučaj Jugoslavije*, Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije, Beograd, 3-4. novembar 2003, Beograd 2005; Aleksandar Životić, *Jugoslovensko-sovjetske vojne suprotnosti (1947-1957). Iskušenja savezništva*, Beograd 2015; Denis Bećirović, *Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina*, u: *Tito i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova, Sarajevo 2007, 363-384; Senaid Hadžić, *Refleksije sukoba Informbiroa i KPJ-a na zaostajanje poljoprivrede u Bosni i Hercegovini (1949-1952)*, *Istraživanja*, br. 3, Mostrar 2008, 75-90; Radoica Luburić, *Istorijsko-politički okvir sukoba Jugoslavije i SSSR-a 1948. godine*, *Goli otok (1949-1956)*, Zbornik radova, Podgorica 1998, 25-54; Nikola Tošić Malešević, *Jugoslavija i Informbiro - uzroci i početak sukoba*, *Iskustva i pouke iz prošlosti*, *Vojno delo*, br. 3, Beograd 2016, 302-321. i dr.

⁴⁹ B. Mraović, *Heroizam rada*, 130. Vidi i: Vladimir Dedijer, *Izgubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, Beograd 1978, 186. Kolektivizacija je usporena tek krajem 1949. godine odlukama plenuma KPJ održanog 29. i 30. decembra 1949. godine.

veze. U ovakvim uslovima, masovna mobilizacija postaje urgentna političko ekonomska strategija. Država u decembru 1948. godine uvodi sistem posebnih priznanja, „moralnih stimulacija”, te ističe simboličke figure udarnika, prvaka, heroja rada i niz drugih posebno vrijednih oblika radnog angažovanja u poljoprivredi, što je trebalo stimulisati posvećeni rad.⁵⁰

Pola godine nakon objave Rezolucije Informbiroa, kada je postalo jasno da pomirenja sa Sovjetskim Savezom neće biti i da se može očekivati samo dalje pogoršanje odnosa, jugoslavenski komunisti su krenuli u obračun sa stvarnom i potencijalom opozicijom u svojim redovima i započeli organizaciju logorskoga i zatvorskog sistema za zatvaranje informbirovaca od kojih je najveći bio logor na Golom otoku⁵¹, osnovan u julu 1949. godine.

Vezano za sukob s Informbiroom, AFŽ-a imao je zadatak svojim aktivisticama na terenu prenijeti službene stavove KPJ i Tita o zadacima koji se pred njih po tom pitanju postavljaju. Međutim, sa situacijom vezanom uz Rezoluciju Informbiroam žene su bile ranije upoznate na seminarima i užim sastancima koji su se održavali s predsjednicama i sekretarimaa organizacije AFŽ-a, kako bi one prenijele informacije članstvu.⁵² Žene jesu odbile Rezoluciju, ali im nije bilo jasno kako to da se do tada pisalo s *ljubavlju o Sovjetskom Savezu, sovjetsko-jugoslavenskim odnosima, a zatim se najedanput počela voditi haranga protiv Jugoslavije*. AFŽ-a svoju privrženost KPJ, Jugoslaviji i Titu, pokazale su slanjem brzogjava podrške, ljubavi i povjerenja, masovnim posjećivanjem sastanaka, preuzimanjem obaveza učlanjenja u Narodni front i dodatnim doprinosom dobrovoljnim radnim satima na izgradnji socijalizma.⁵³

⁵⁰ Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – Glavni procesi 1918-1985*, Zagreb 1985, 123.

⁵¹ Više o Golom otoku vidi: Martin Previšić, *Povijest Golog otoka*, Zagreb 2019; Momčilo Mitrović, Logoraši umrli na Golom otoku u periodu 1948-1958. godine, *Tokovi istorije*, br. 3, Beograd 2013, 289-330; Martin Previšić, Broj kažnjenika na Golom otoku i drugim logorima za informbirovce u vrijeme sukoba sa SSSR-om (1948-1956), *Historijski zbornik*, vol. 66, no. 1, Zagreb 2013, 173-193. itd.

⁵² Vidi više: Branislava Vojnović (priredila), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, 1945-1952*, svezak 1, 1945-1948, Zagreb 2005, 463-469; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999, 298. (dalje: D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*).

⁵³ D. Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena*, 53-56; C. Bonfiglioli, *Revolutionary Networks. Womens Political and Social Activism*, 151-155. Vidi više: „Rezolucija partijske ćelije Glavnog odbora AFŽ-a Bosne i Hercegovine”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 533, Sarajevo, ponedjeljak, 12. jula 1948, 1; „Rezolucija Izvršnog odbora AFŽ-a za Bosnu i Hercegovinu” i „Antifašistički front žena Jugoslavije izražava puno povjerenje rukovodstvu Partije s maršalom Titom na čelu”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 537, Sarajevo, subota, 17. jula 1948, 1-2; „Rezolucija Gradskog odbora AFŽ-a Sarajevo”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 542, Sarajevo, petak, 23. juli 1948, 7; „Peti plenarni sastanak Glavnog odbora AFŽ-a za Bosnu i Hercegovinu. Žene Bosne i Hercegovine neće žaliti napora da dadu puni udio u izgradnji socijalizma”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 651, Sarajevo, 23. novembar 1948, 3-4; „Pismo V plenuma Glavnog odbora AFŽ-a za Bosnu i Hercegovinu maršalu Titu” i „Rezolucija V plenuma Glavnog odbora AFŽ-a za Bosnu i Hercegovinu”, *Oslobođenje*, god. VI, br. 653, Sarajevo, 25. novembar 1948, 1.

Na aktivistice AFŽ-a posebno jak učinak imala informacija o djeci kojoj nije bilo dopušteno vratiti se s boravka u Sovjetskom Savezu kući. Kako im je predstavljeno, djeca su bila smještena u logorima i odgajana u mržnji prema domovini, Titu i roditeljima. Dio djece, koja su 1945. otišla na školovanje u Sovjetski Savez, nakon Rezolucije Informbiroa nije bilo dozvoljeno vratiti se u zemlju, pisati roditeljima, bili su zadržani u nekoj vrsti zatvora. Jugoslavenski diplomati tražili su puštanje djece kućama, no to im nije bilo dozvoljeno.⁵⁴ Također, i obilježavanje Dana žena bilo je iskorišteno u službi borbe protiv Informbiroa⁵⁵ i dr.

Kao što je već ranije pomenuto, u jeku sukoba Jugoslavije sa Informbiroom, održan je Drugi kongres MDFŽ-a u Budimpešti.⁵⁶ Što se Jugoslavije ticalo Kongres je bio obilježen Rezolucijom Informbiroa i pokušajima izolacije i dezavuiranja jugoslavenske delegacije. Na račun delegacije i Jugoslavije bile su izrečene i neke uvrede. Sam dolazak delegatkinja iz Jugoslavije bio je onemogućavan. Međutim, delegatkinje Jugoslavije su tada istakle: ... *ali ma koliko oni budu nastojali da nas i dalje ometaju, oni neće uspjeti da žene Jugoslavije izoluju od svetskog demokratskog pokreta žena, jer se mi nećemo dati skrenuti sa puta po kojem nas vodi naša Partija i drug Tito.*⁵⁷

Na dan otvaranja Kongresa u sali nije bilo zastave Jugoslavije, a *Informacioni bilten* je objavio članak Jeanette Vermeche, članice Izvršnog komiteta Federacije i Saveza francuskih žena, u kojem je vrijeđala jugoslavenski socijalizam pod rukovodstvom KPJ. Predstavnice žena Jugoslavije u Izvršnom komitetu MDFŽ-a Mitra Mitrović, Vida Tomšić, Olga Milošević i Vanda Novosel pokušale su staviti primjedbe na postupke prema Delegaciji, no to im nije bilo omogućeno.⁵⁸

Unatoč diskriminaciji jugoslavenske delegacije, Mitra Mitrović je u Izvještaju, koji je podnijela Kongresu, iznijela uspjehe žena na obnovi zemlje i zbrinjavanju ratne siročadi. Političku težinu je imala tvrdnja da je Jugoslavija oslobođenje ostvarila samostalno, uz vodstvo Tita, što je bio izravan odgovor na optužbe iz Rezolucije Informbiroa. Ipak, kako je proces odvajanja od Sovjetskog Saveza kao neprikosnovenog uzora pravilne izgradnje socijalizma bio

⁵⁴ Vidi: Radica Luburić, Školovanje jugoslovenskih državljana u SSSR-u i sukob 1948. godine, *Godišnjak za društvenu istoriju*, br. 3, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU), Podgorica 1998, 153-179.

⁵⁵ L. Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*, 171-174.

⁵⁶ Vidi više: C. Bonfiglioli, *Revolutionary Networks. Womens Political and Social Activism*, 159-162; "Drugi kongres Međunarodne demokratske federacije žena. Stotine miliona žena iz cijelog svijeta traže mir i osuđuju ratnohuškačke klike SAD i Engleske", *Oslobođenje*, god. VI, br. 663, Sarajevo, srijeda, 8. decembar 1948, 2; "Kongres Međunarodne demokratske federacije žena završio rad", *Oslobođenje*, god. VI, br. 665, Sarajevo, subota, 11. decembar 1948, 4.

⁵⁷ A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice) – učešće AFŽJ*, 154-155. Vidi više: "Izvršni odbor AFŽ-a odobrio izvještaj o radu jugoslovenske delegacije na Međunarodnom kongresu žena u Budimpešti", *Oslobođenje*, god. VI, br. 673, Sarajevo, ponedjeljak, 20. decembar 1948, 1.

⁵⁸ D. Dijanić, *Društveno-kulturalni aspekti položaja žena*, 74; A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice) – učešće AFŽJ*, 155-156.

dugotrajan, a i tadašnji stav KPJ bio je da se ne napada sovjetski narod, Mitrović je navela sovjetske žene, njihov položaj i tretman u društvu kao primjer kojeg treba slijediti.⁵⁹ Sve pohvaljeno odnosilo se na sektore koji su u optužbi Informbiroa bili navedeni kao problematični. Zato se ova pohvala izrečena na međunarodnom skupu predstavnica KP zemalja Informbiroa može shvatiti i kao opravdavanje KPJ preko ženske organizacije, kao i najava na čemu će se u budućnosti raditi kako bi se pokazala odanost ideji socijalizma.

Sukob s MDFŽ-a nastavio se i nakon Kongresa. Iznese su bile kritike protiv Jugoslavije koje su ponavljale optužbe iz Rezolucije Informbiroa, optužujući predstavnice AFŽ-a Jugoslavije da nemaju legitimitet predstavljati žene Jugoslavije, a Jugoslavija je bila optuživana za imperijalizam. Jugoslavenskoj delegaciji bio je povučen poziv na plenum u Moskvi zakazan za kraj 1949. godine.⁶⁰ To je izazvalo nezadovoljstvo AFŽ-a Jugoslavije, jer je značilo novu izolaciju Jugoslavije iz međunarodnih odnosa, osobito prema onim zemljama koje su joj do tada bile u fokusu. U Jugoslaviji su bili planirani prosvjedi protiv diskriminacije (ne izbacivanja, jer se ono tada još nije dogodilo) jugoslavenske delegacije u glavnim gradovima svih republika.⁶¹

Antidemokratski rad MDFŽ-a i odnos prema AFŽ-u Jugoslavije, koji je uslovljen povlačenjem poziva prisustva predstavnicima AFŽ Jugoslavije na plenarom zasjedanju Moskvi, imao je utjecaja na žene u Bosni i Hercegovini. Odmah po izlasku pisma Biroa saveza francuskih žena, Glavni odbor AFŽ-a Bosne i Hercegovine održao je sastanke Sekreterijata i Izvršnog odbora na kome su bile konstatovane informbirovske namjere MDFŽ-a, te je donešen plan rada prema kojem je trebalo upoznati žene Bosne i Hercegovine sa svim kontrarevolucionarnim radom MDFŽ-a. Na sastanku Izvršnog odbora, na kojem je prisustvovalo 40 žena, poslato je protestno pismo sekreterijatu MDFŽ-a i pozdravno pismo Centralnom odboru AFŽ Jugoslavije⁶², te su doneseni zaključci kako da se upoznaju sve žene u Bosni i Hercegovini sa kontrarevolucionarnim radom MDFŽ-a.

U protestnom pismu sekreterijatu MDFŽ-a, žene AFŽ-a Bosne i Hercegovine, između ostalog istakle su slijedeće: *Povlačenjem poziva za učešće na plenumu MDFŽ-a u Moskvi, predstavnicima žena Jugoslavije, je djelo klevetnika Informbiroa, na čelu sa nekim rukovodiocima iz SSSR-a. Oni hoće da vas ometu u tom stvaralačkom radu, a vaš postupak je dio te borbe protiv nas i naše zemlje. Informbirovska agentura u MDFŽ-a, želi da onemogući*

⁵⁹ O skandiranju „Tito-Staljin” nakon referata Tita na Petom kongresu KPJ 1948. godine u kojem je Tito odbijao optužbe iz Rezolucije, te o tadašnjem stanju ideološke svijesti i o kasnijim tumačenjima tih događaja od strane KPJ vidi: D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 299. i 304.

⁶⁰ Više vidi: A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice) – učešće AFŽJ*, 156-159.

⁶¹ C. Bonfiglioli, *Revolutionary Networks. Womens Political and Social Activism*, 155-158.

⁶² Vidi više: ABiH, GO AFŽBiH, *Pozdravno pismo AFŽ Jugoslavije*, br. 2108/49, Sarajevo, 17. oktobar 1949; *Protestno pismo sekreterijatu MDFŽ-a*. („Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbiroa”, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/639>).

predstavicima žena Jugoslavije da dođu na plenum u Moskvi. To je poznata metoda Informbiroa, da u odsustvu „osuđuje krivce“. To je strah istine. Jasno je da se vi bojite istine, koje bi naše predstavnice iznijele na plenumu. Jasno je da bi one pokazale pravo naličje informbirovske kampanje, koja se vodi protiv naše zemlje. Vi se bojite da se na plenumu iznesu činjenice o kojima se može svako uvjeriti, činjenice o socijalističkoj izgradnji naše zemlje, o našoj borbi za očuvanje mira u svijetu, a protiv ratnog huškanja i agresivnih mjera koje danas vode rukovodioci SSSR-a prema Titovoj Jugoslaviji... U ime žena Bosne i Hercegovine odlučno tražimo da se našim predstavnicima omogući učestvovanje na plenumu u Moskvi. Vi nemate nikakvo pravo da spriječite žene Jugoslavije da kažu šta rade i šta misle o klevetničkoj kampanji koja se već drugu godinu vodi protiv naše zemlje i naših naroda.⁶³

S tim u vezi oblasni izvršni odbori AFŽ-a Bosne i Hercegovine održali su svoje sastanke na kojima su osudili informbirovski rad MDFŽ-a. Gradski odbor AFŽ-a u Sarajevu održao je konferenciju žena grada Sarajeva povodom sumiranja rezultata u „Dječijoj nedjelji“. Ista je bila masovno posjećena i na njoj su žene bile upoznate sa antidemokratskim radom MDFŽ-a. Nakon ove konferencije, u gradovima, selima, seljačkim radnim zadrugama, radnim kolektivima i ustanovama širom Bosne i Hercegovine održani su sastanci i konferencije žena, na kojima su se žene upoznale sa antidemokratskim radom MDFŽ-a i sa političkom situacijom uopšte.⁶⁴

Kako se na žene Bosne i Hercegovine odrazio antidemokratski rad MDFŽ-a, najbolji pokazatelj su sastanci i konferencije koje su održavane u to vrijeme (tokom 1949. godine), a iste su bile pretvorene u manifestacije podrške „Titu i Partiji“ i demonstracije protiv MDFŽ-a. Prema nepotpunim podacima koji nam donosi *Izveštaj o analizi odjeka nedemokratskog rada MDFŽ-a na žene u Bosni i Hercegovini*, održane su sreske i gradske konferencije u slijedećim mjestima: Sarajevo grad i srez, Nevesinje, Bijeljina grad i srez, Bileća, Dubica, Trebinje, Prozor, Konjic, Ljubuški, Prnjavor, Prijedor, Glamoč, Tešanj, Banja Luka, Travnik, Goražde, Gradačac, Mostra grad i srez, Tuzla grad i srez, Zavidovići, Modriča, Zenica grad i srez, Cazin, Žepče, Gornji Vakuf itd. Također, održani su prošireni plenarni sastanci u Zvorniku, Livnu, Gradačcu, Petrovcu, Varešu, Doboju, Tešnju, Zavidovićima, Brčkom, Gračanicima, Tuzli, Modriči, Bosanskom Brodu, Maglaju, Zenici, Bosanskom Šamcu, Stocu itd.⁶⁵

U Zenici, u sali Doma kulture, na mitingu je prisustvovalo 3.500 do 4.000 žena. Referat je održala predsjednica Gradskog odbora AFŽ-a, Mira Čepinac, gdje je istakla: *Žene radnice, domaćice, intelektualke ovog centra naše teške industrije, kojima su se pridružile i žene iz frontovskih brigada odavale su*

⁶³ Isto.

⁶⁴ ABiH, GO AFŽBiH, *Izveštaj o analizi odjeka nedemokratskog rada MDFŽ-a na žene u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini upućen Centralnom odboru AFŽ-a Jugoslavije*, br. 2365/49, Sarajevo, 26. novembar 1949. („Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbiroa“, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/633>).

⁶⁵ Isto.

priznanje našoj Partiji za postignute rezultate u socijalističkoj izgradnji, a osuđivale su kontrarevolucionarni rad Informbira i informbirovski predstavnika u MDFŽ-a. Tokom cijelog mitinga u Zenici, žene su skandirale „Tito-Partija”, „Tito-Stari” itd. Rosa Komatina, jedna od učesnika mitinga istakla je: Bolje i ljepše konferencije u Zenici nije bilo, a to je zato što nam neprijatelji diraju čast i ponos naroda. Nakon mitinga žene grada Zenice uputile su pismo podrške Titu u kojem stoji slijedeće: Postupak MDFŽ-a u našem radu i nastojanju neće nas pokolebati, jer je naša organizacija AFŽ-a danas, jedinstvenija nego ikada, a žene Jugoslavije su čvrsto vezane za naše partijsko i državno rukovodstvo. Kod žena grada Zenice, veliki interes je vladao zato što su iste na čitalačkim grupama prije masovne konferencije čitali i prerađivali materijal u vezi sa klevetničkom kampanjom MDFŽ-a.

Pored Zenice, na konferenciji u Konjicu prisustvovalo je preko 400 žena, a pismo koje su uputile sekretarijatu MDFŽ-a, su istakle da *mi žene organizacije AFŽ-a slobodne smo vas pozvati da dođete u Titovu Jugoslaviju, da vidite ima li šta sličnoga sa onima što predstavnici Informbira govore o Jugoslaviji.* I u ostalim mjestima konferencije su bile masovno posjećene, a na neke su žene dolazile sa parolama i zastavama. Posebno, konferencije su održavane i u mnogim selima i to: u Crnjelovo, Polje, Modrani, Dvorovi, Janja, Brodac, Trnova, Međaši, Ševarlije, Osredci, Mileševci, Vranjak, Čardak, Puračić, Garevac, Skugrić, Koprivna, Tarevci, Tolisa, Kladar, Hajdarevići, Stanari, Jelanska, Tugavići, Brestovo, Trepče, Živinice itd. Primjera radi u srezu Gradačac nije ostalo ni jedno selo, ni zaseok da se žene nisu upoznale sa radom MDFŽ-a. Iz sela Mileševac, 81 žena je potpisala protesno pismo koje je upućeno MDFŽ-a, u kojem se kaže: *Odlučno tražimo da se našim predstavnicima omogući prisustvovanje na plenumu, te da se prestane sa razbijačkom politikom u MDFŽ-a i da se istinito osvijetli stanje u socijalističkoj Jugoslaviji.*⁶⁶

⁶⁶ Više vidi: ABiH, GO AFŽBiH, *Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira*, 1949. (“Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 319-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/629>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 325-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/635>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 328-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/638>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 330-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/640>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 329-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/639>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 326-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/636>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 327-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/637>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 320-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/630>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbira,” 321-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/631>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta

U mnogim Seljačkim radnim zadrugama (SRZ) održane su konferencije i to: SRZ-a „Sloboda“, „9. maj“, „Savez boraca“, „Šujica“, „Rade Končar“, „Borac“, „Bolji život“, „Galić Jure“, „Radoč“, „Plješevac“, Branko Surla, Partizan, Ljuti Do, Borojevići, Poplati, Ošanjici, Prusina, Prijedolje, Hatelji, „Suzina“, „Petar Kočić“, „Mladen Stojanović“, „Piskavica“, „Strupići“, „Crnjići“, „Bajić Ilija“ i dr. Žene su na ovim konferencijama iznosile konkretne podatke o uspjesima u njihovim radnim zadrugama, govorile su o borbi protiv kulaka i o naporima za socijalistički preobražaj sela, te na temelju toga razotkrivali klevete Informbiroa.

Sa velikim ogorčenjem odbijale su klevete sekreterijata MDFŽ-a, radnice i udarnice radnih kolektiva, koje su na svojim sastancima iznosile rezultate rada u preduzećima, kao i socijalističkoj izgradnji zemlje uopšte, odavajući priznanje „mudrom“ rukovođenju KPJ. Takve sastanke održavale su radnice ćilimare Bosanski Petrovac, Tvornica duhana Mostar, žene i rudari iz Ljubije, žene tvornice čarapa Bosanski Brod, Tvornica konzervi Mostar, Industrija duhana Stolac, Tvornica čarapa „Ključ“ Sarajevo, žene frontovskih brigada preduzeća drvne industrije „Krivaja“, udarnice i radnice tvornice „Vitaminska“ Banja Luka, Fabrike platna Mostar, žene preduzeća drvne industrije „Grmeč“ itd. Žene rudari iz Ljubinja istakle su: *Naš odgovor na informbirovske klevete, jeste formiranje ženske rudarske brigade u kojoj prebacujemo 200% normu.* Također, žene raznih ustanova su na svojim sastancima se upoznale sa antidemokratskim radom MDFŽ-a i poslale su svoja protestna pisma. Neke od tih protestni pisama poslale su žene Planske komisije i statističkog ureda u Sarajevu, žene Državne bolnice, Ministarstva prosvjete i dr.⁶⁷

Pored konferencija i sastanaka koji su se održali, povodom antidemokratskog rada MDFŽ-a, s kojim je upoznata skoro svaka žena u Bosni i Hercegovini, o istom se govorilo i na predizbornim konferencijama i sijelima, u kojoj su veliku ulogu uzele žene aktivistkinje. Tako npr. u Sarajevu na 345 konferencija i sijela prisustvovalo je 10.256 žena. U vrijeme zasjedanja moskovskog plenuma MDFŽ-a pojačan je bio protest protiv postupaka MDFŽ-a, o čemu je štampa pisala, a i radio emisije su donosile redovne vijesti.⁶⁸

Protestna pisma ženskih organizacija Bosne i Hercegovine, koja su upućena nakon održanih protestnih mitinga tokom 1949. godine, povodom odbijanja poziva za prisustvo predstavnicama žena Jugoslavije na plenarnom

Informbiroa,” 323-A AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/633>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbiroa,” 324-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/634>; “Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbiroa,” 322-A, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/632>.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ ABiH, GO AFŽBiH, *Izveštaj o analizi odjeka nedemokratskog rada MDFŽ-a na žene u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini upućen Centralnom odboru AFŽ-a Jugoslavije*, br. 2365/49, Sarajevo, 26. novembar 1949. (Protestna pisma ženskih organizacija povodom kleveta Informbiroa, AFŽ Arhiv, pristupljeno 23. ožujka 2021, <http://afzarhiv.org/items/show/633>).

zasijedanju MDFŽ-a u Moskvi, ukazali su da je to bio čin otvorenog napada na AFŽ-a i na Jugoslaviju. Ženske organizacije su bile ogorčene novim izumima informbirovske propagande, te su ukazale da oni koji se služe ovakvim postupcima nemaju poštene namjere. Kroz protestna pisma ženskih organizacija Bosne i Hercegovine, poručeno je, da su žene Jugoslavije pravi predstavnici miliona žena, koji su bili borci i rukovodioci, kako u ratu i godinama poslije rata, tako i u vrijeme sukoba sa Informbiroom. Također, istaknuto je da su žene Jugoslavije bile i prvi inicijatori osnivanja MDFŽ-a i da smatraju da imaju puno pravo učešća na sastanku u Moskvi. Antidemokratski postupak prema ženama Jugoslavije od strane MDFŽ-a, pokazuje da je MDFŽ-a postala plijen i instrument Informbiroa u borbi protiv jedne male socijalističke države. Odluka da se onemogućiti dolazak predstavnicama Jugoslavije, kosi se sa principima na kojima je MDFŽ-a osnovan i predstavlja miješanje u unutrašnje stvari AFŽ-a i Jugoslavije koja broji oko 3.800.000 žena.

Također, ženske organizacije Bosne i Hercegovine su smatrale da je to bio nepravilan postupak, te da se tim činom želila sakriti prava istina o Jugoslaviji i radu AFŽ-a. Kao odgovor na sve klevete i laži koje su upućene od strane informbirovskih pristalica prema rukovodstvu AFŽ-a i Jugoslavije, ženske organizacije Bosne i Hercegovine čvrstvo su obećale da će izvršiti sve zadatke koje im bude zadao Centralni odbor AFŽ-a Jugoslavije i da će čvrsto i odlučno podržati jedini pravi put u izgradnji socijalizma, a to je put koji vodi Tito i Partija.

AFŽ-a Jugoslavije je u novembru 1949. godine štampao publikaciju *Žene Jugoslavije i izgrađivanju socijalizma* na engleskom, francuskom i ruskom jeziku, kao odgovor na pojačanu propangandu u informbirovskoj štampi, koja je težila da umanjiti značaj jugoslovenskih žena u ratu i da ih svrsta na stranu fašista.⁶⁹ Ipak na moskovskom plenumu 8. decembra 1949. godine Jugoslavija je bila isključena iz MDFŽ-a.⁷⁰ Negativna kampanja će se nastaviti, s obje strane i poslije isključenja AFŽ- Jugoslavije.⁷¹ Prestankom sukoba s Informbiroom uspostavljeni su neki modeli suradnje, ali poziv da se ponovno uključe u MDFŽ-a nije prihvaćen.

Zaključak

Ulazeći po direktivi KPJ u autonomne građanske ženske organizacije, postavljeni su temelji širokog antifašističkog fronta žena, koji se decembra 1942. godine u Bosanskom Pertovcu, formirao kao posebna organizacija nazvana Antifašistički front žena. AFŽ-a je bio pod potpunom kontrolom Partije, kao i sve ostale narodnofrontovske organizacije. Završetkom Drugog svjetskog rata

⁶⁹ A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice) – učešće AFŽJ*, 156.

⁷⁰ V. Tomšić, *Žena u razvoju*, 149 (vidjeti fusnotu 25).

⁷¹ Više vidi: A. Đorđević, *Drugarice i ne (prijateljice) – učešće AFŽJ*, 156-161.

KPJ i dalje je pokazivao veliki interes za AFŽ-a. Od žena zahtijevao puno veće zalaganje nego u vrijeme rata.

AFŽ-a u Bosni i Hercegovini je igrao važnu društveno-političku ulogu i predstavljao je najsvjetliju epizodu ženske emancipacije na ovim prostorima. Kada govorimo o djelovanju i radu AFŽ-a u Bosni i Hercegovini, ono čemu se zaista možemo diviti je nevjerovatna organizovanost, uvezanost i mogućnost da se mobilizira toliki broj žena da uđu u borbu, u obnovu, da se postaraju za mnoge zadatke u izvršenju petogodišnjeg plana kao i brojne druge zadatke. Rad sa ženama bio je ograničen na prenošenje političkih i ideoloških poruka vodstva države i KPJ o budućem uređenju države. Iz zadataka svih Kongresa AFŽ-a vidljivo je da nisu imali autonomiju i da su bili produžena ruka službene politike koju je provodila KPJ

Na međunarodnom planu bosanskohercegovačke žene učestvovala su u međunarodnim ženskim organizacijama gdje su se pripremali za Prvi međunarodni kongres žena u Parizu, na kojem je osnovama Međunarodna demokratska federacija žena (MDFŽ). Jedan od segmenata rada AFŽ-a Bosne i Hercegovine na međunarodnom nivou je i priprema Međunarodne izložbe žena koju je MDFŽ-a pripremala za juni mjesec 1948. godine i na kojoj je poziv za učešće dobila i Jugoslavija. Na ovoj izložbi je trebalo prikazati položaj žene u „novoj Jugoslaviji“, ekonomski i socijalni položaj, kao i ulogu žene u umjetnosti i njenu ulogu u stvaranju narodnih rukotvorina.

Pored pripreme i održavanja izložbe žena, AFŽ-a Jugoslavije je na inicijativu MDFŽ-a sprovele akciju prikupljanje potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza o smanjenju naoružanja, zabrani upotrebe atomske energije u ratne svrhe i kontroli nad proizvodnjom atomske energije. Akcija za prikupljanje potpisa, pored političkog, imala je i organizacioni značaj. Akcija je počela polovinom oktobra 1948. godine i sprovedena je u svim republikama. Rezultati prikupljenih potpisa u Bosni i Hercegovini bio je da od 1.325.572 žena, potpisa je dalo 455.583 ili 34,37%. Najveći odziv žena za prikupljanje potpisa bio u Bosni i Hercegovini, a najmanji u Hrvatskoj. U Bosni i Hercegovini akcija prikupljanja potpisa u početku je bila najslabija, radi slabosti unutar samog sekretarijata Glavnog odbora AFŽ-a Bosne i Hercegovine, a isto je imalo odraza i na terenu. Iako je provedena akcija AFŽ-a na prikupljanje potpisa za podršku prijedloga Sovjetskog Saveza o smanjenju naoružanja, a koji je podržan i od strane vlade Jugoslavije, isti nije usvojen. Reakciju na odbijanju ovog prijedloga reagovala su i žene Bosne i Hercegovine. Jedna takva reakcija upućena je od strane žena Tuzle, koje su uputile protestnu rezoluciju OUN-a, koju su potpisale 4.630 žena.

Izbijanjem sukoba sa Sovjetskim Savezom i objavljivanjem Rezolucije Informbiroa s ciljem pritiska na Jugoslaviju i smjene tadašnjeg rukovodstva, do istog nije došlo. Kako je do tada sukob bio tajan, objava Rezolucije Informbiroa izazvala je šok među narodnima Jugoslavije. Vezano za sukob s Informbiroom, AFŽ-a imao je zadatak svojim aktivisticama na terenu prenijeti službene stavove KPJ i Tita o zadacima koji se pred njih po tom pitanju postavljaju. Žene su odbile Rezoluciju i svoju privrženost KPJ, Jugoslaviji i Titu, pokazale su slanjem

brzjava podrške, preuzimanjem obaveza učlanjenja u Narodni front i dodatnim doprinosom dobrovoljnim radnim satima na izgradnji socijalizma

U jeku sukoba Jugoslavije sa Informbiroom, održan je i Drugi kongres MDFŽ-a u Budimpešti, koji je bio obilježen Rezolucijom Informbioroa i pokušajima izolacije i dezavuiranja jugoslavenske delegacije. Na račun delegacije i Jugoslavije bile su izrečene i neke uvrede. Sam dolazak delegatkinja iz Jugoslavije bio je onemogućavan. Iznesene su bile kritike protiv Jugoslavije koje su ponavljale optužbe iz Rezolucije Informbioroa, optužujući predstavnice AFŽ-a Jugoslavije da nemaju legitimitet predstavljati žene Jugoslavije. Jugoslavenskoj delegaciji bio je povučen poziv na plenum u Moskvi zakazan za kraj 1949. godine. To je izazvalo nezadovoljstvo AFŽ-a Jugoslavije, jer je značilo novu izolaciju Jugoslavije iz međunarodnih odnosa, osobito prema onim zemljama koje su joj do tada bile u fokusu.

Antidemokratski rad MDFŽ-a i odnos prema AFŽ-u Jugoslavije, koji je uslovljen povlačenjem poziva prisustva predstavnicima AFŽ Jugoslavije na plenarom zasjedanju Moskvi, imao je utjecaja na žene u Bosni i Hercegovini. Odmah po izlasku pisma Biroa saveza francuskih žena, Glavni odbor AFŽ-a Bosne i Hercegovine održao je sastanke Sekreterijata i Izvršnog odbora na kome su bile konstatovane informbirovske namjere MDFŽ-a, te je donešen plan rada prema kojem je trebalo upoznati žene Bosne i Hercegovine sa svim kontrarevolucionarnim radom MDFŽ-a. Sa sastanka Izvršnog odbora, poslato je protestno pismo sekreterijatu MDFŽ-a i pozdravno pismo Centralnom odboru AFŽ Jugoslavije, te su doneseni zaključci kako da se upoznaju sve žene u Bosni i Hercegovini sa kontrarevolucionarnim radom MDFŽ-a. U gradovima, selima, seljačkim radnim zadrugama, radnim kolektivima i ustanovama širom Bosne i Hercegovine održani su sastanci i konferencije žena, na kojima su se žene upoznale sa antidemokratskim radom MDFŽ-a i sa političkom situacijom uopšte. Protestnim pismima, ženske organizacije Bosne i Hercegovine, ukazali su da je to bio čin otvorenog napada na AFŽ-a i na Jugoslaviju. Kroz protestna pisma ženskih organizacija Bosne i Hercegovine, poručeno je, da su žene Jugoslavije pravi predstavnici miliona žena, koji su bili borci i rukovodioci, kako u ratu i godinama poslije rata, tako i u vrijeme sukoba sa Informbiroom.

Također, ženske organizacije Bosne i Hercegovine su smatrale da je to bio nepravilan postupak, te da se tim činom želila sakriti prava istina o Jugoslaviji i radu AFŽ-a. Kao odgovor na sve klevete i laži koje su upućene od strane informbirovskih pristalica prema rukovodstvu AFŽ-a i Jugoslavije, ženske organizacije Bosne i Hercegovine čvrstvo su obećale da će izvršiti sve zadatke koje im bude zadao Centralni odbor AFŽ-a Jugoslavije i da će čvrsto i odlučno podržati jedini pravi put u izgradnji socijalizma, a to je put koji vodi Tito i Partija.

Summary

Entering autonomous civic women's organizations under the CPY directive, the foundations were laid for a broad anti-fascist women's front, which was formed in December 1942 in Bosanski Pertovac as a special organization called the Anti-Fascist Women's Front. AFŽ was under the complete control of the Party, as well as all other Popular Front organizations. At the end of the Second World War, the CPY continued to show great interest in the AFŽ. He demanded much more commitment from women than during the war.

The AFŽ in Bosnia and Herzegovina played an important socio-political role and was the brightest episode of women's emancipation in this area. When we talk about the activities and work of AFŽ in Bosnia and Herzegovina, what we can really admire is the incredible organization, commitment and ability to mobilize so many women to enter the fight, to rebuild, to take care of many tasks in the execution of the five-year plan, as well as numerous other tasks. Work with women was limited to conveying the political and ideological messages of the state leadership and the CPY on the future organization of the state. It is evident from the tasks of all AFŽ Congresses that they did not have autonomy and that they were an extended arm of the official policy pursued by the CPY.

At the international level, Bosnian women participated in international women's organizations where they prepared for the First International Congress of Women in Paris, which is based on the International Democratic Federation of Women (MDFŽ). One of the segments of the work of the AFŽ of Bosnia and Herzegovina at the international level is the preparation of the International Exhibition of Women, which was prepared by the MDFŽ for June 1948 and in which Yugoslavia also received an invitation to participate. This exhibition was to show the position of women in the "new Yugoslavia", the economic and social position, as well as the role of women in art and their role in the creation of folk handicrafts.

In addition to preparing and holding the women's exhibition, the AFŽ of Yugoslavia, at the initiative of the MDFŽ, carried out an action to collect signatures in support of the Soviet Union's proposal to reduce weapons, ban the use of nuclear energy for war purposes and control atomic energy production. The action for collecting signatures, in addition to the political one, also had an organizational significance. The action began in mid-October 1948 and was carried out in all republics. The results of the collected signatures in Bosnia and Herzegovina were that out of 1,325,572 women, 455,583 or 34.37% gave their signatures. The highest turnout of women for the census was in Bosnia and Herzegovina, and the lowest in Croatia. In Bosnia and Herzegovina, the action of collecting signatures was initially the weakest, due to weaknesses within the Secretariat of the Main Board of the AFŽ of Bosnia and Herzegovina, and the same was reflected in the field. Although the AFŽ action was taken to collect signatures in support of the Soviet Union's arms reduction proposal, which was also supported by the Yugoslav government, it was not adopted. The women of

Bosnia and Herzegovina also reacted to the rejection of this proposal. One such reaction was sent by the women of Tuzla, who sent a UN protest resolution, which was signed by 4,630 women.

With the outbreak of the conflict with the Soviet Union and the publication of the Resolution of the InformBureau with the aim of putting pressure on Yugoslavia and removing the then leadership, the same did not happen. As the conflict was secret until then, the announcement of the Resolution of the InformBureau caused a shock among the people of Yugoslavia. Regarding the conflict with the Informbiro, the AFŽ had the task of conveying to its activists on the ground the official views of the CPY and Tito on the tasks set before them on this issue. The women rejected the Resolution and their commitment to the CPY, Yugoslavia and Tito, showing it by sending telegrams of support, taking on the obligations of joining the Popular Front and making an additional contribution to voluntary working hours to build socialism.

In the midst of Yugoslavia's conflict with the Informbiro, the Second Congress of the MDFŽ was held in Budapest, which was marked by the Informbiro Resolution and attempts to isolate and disavow the Yugoslav delegation. Some insults were uttered against the delegation and Yugoslavia. The very arrival of female delegates from Yugoslavia was prevented. Criticisms were leveled against Yugoslavia, repeating the accusations in the Informbiro Resolution, accusing the representatives of the AFŽ of Yugoslavia of not having the legitimacy to represent the women of Yugoslavia. The invitation to the plenum in Moscow, scheduled for the end of 1949, was withdrawn from the Yugoslav delegation. This caused dissatisfaction of the AFŽ of Yugoslavia, because it meant a new isolation of Yugoslavia from international relations, especially towards those countries that had been in its focus until then.

The anti-democratic work of the MDFŽ and the attitude towards the AFŽ of Yugoslavia, which was conditioned by the withdrawal of the invitation to attend the representatives of the AFŽ of Yugoslavia at the plenary session in Moscow, had an impact on women in Bosnia and Herzegovina. Immediately after the release of the letter from the Bureau of the French Women's Union, the Main Board of the AFŽ of Bosnia and Herzegovina held meetings of the Secretariat and the Executive Board at which the informational intentions of the MDFŽ were stated. all the counter-revolutionary work of the MDFZ. From the meeting of the Executive Board, a protest letter was sent to the MDFŽ secretariat and a congratulatory letter to the Central Board of the AFF Yugoslavia, and conclusions were reached on how to acquaint all women in Bosnia and Herzegovina with the counterrevolutionary work of the MDFZ. Meetings and conferences of women were held in towns, villages, peasant labor cooperatives, work collectives and institutions throughout Bosnia and Herzegovina, at which women were introduced to the anti-democratic work of the MDFZ and the political situation in general. In protest letters, women's organizations in Bosnia and Herzegovina indicated that it was an act of open attack on AFZH and Yugoslavia. Through protest letters from women's organizations in Bosnia and

Herzegovina, it was said that the women of Yugoslavia were the true representatives of millions of women, who were fighters and leaders, both in the war and the years after the war, and during the conflict with the Informbiro.

Also, the women's organizations of Bosnia and Herzegovina considered that this was an incorrect procedure, and that by doing so they wanted to hide the real truth about Yugoslavia and the work of the AFŽ. In response to all the slanders and lies directed by the Informbir supporters towards the leadership of AFŽ and Yugoslavia, the women's organizations of Bosnia and Herzegovina firmly promised to carry out all the tasks assigned to them by the Central Board of AFŽ Yugoslavia and to firmly and decisively to support the only right path in building socialism, and that is the path led by Tito and the Party.